

چگونگی شکل‌گیری این جریان و تفاوت‌های اساسی آن با برخی دیگر از جریان‌های فکری تأثیرگذار است.

پیدایش سروریه

عوامل و سرچشمه‌های شکل‌گیری جریان سروریه از مهم‌ترین مسائلی است که در شناخت و تحلیل موضع‌گیری عالمان سروریه نقش دارد. از این رو لازم است به بررسی مسائلی که در بروز و ظهور این جریان تأثیر دارد بپردازیم. تفکرات اخوان و حضور نیروهای این جریان در عربستان سعودی، شکل‌گیری جریان صحوه و جنگ خلیج فارس از مهم‌ترین عواملی است که در این میان نقش داشتند.

۱/۱. اخوان المسلمین

الف: اخوان از مصر تا سوریه

فروپاشی امپراتوری عثمانی و رشد گرایش سوسیالیستی در کشورهای عربی چون مصر، عراق و سوریه باعث شد شعار بازگشت به اسلام به‌عنوان راه برون‌رفت از وضعیت فعلی مطرح شود.^۱ که این جریان به‌عنوان جریان بیداری اسلام معروف شد - تنها چهار سال بعد از فروپاشی دولت عثمانی، اخوان المسلمین مصر با تفکر اسلام‌گرایی به‌عنوان نخستین جریان منظم اسلامی^۲ در تقابل با نفوذ فرهنگ غرب و روحیه قومیت‌گرایی به‌وجود آمد.^۳

سرکوب اخوان المسلمین مصر^۴ موجب شد، شعبه سوری اخوان، اهمیت دوجندانی

۱. فرمانیان، مهدی، جریان شناسی سلفی معاصر، ص ۱۳۴.

۲. السویدی، جمال سند، السراب، ص ۲۶۴؛ برونیا، لیا، جمعیت اخوان المسلمین مصر، ص ۲۸، ۱۸.

۳. نک: موسی حسینی، اسحاق، اخوان المسلمین بزرگ‌ترین جنبش اسلامی معاصر، ص ۲۲.

۴. اخوان المسلمین در کودتای ۱۹۵۲ میلادی با جمال عبدالناصر همکاری کردند تا او احکام اسلامی را اجرا کند. (سابقه ملی‌گرایی که هم حسن‌البناء و هم جمال عبدالناصر داشتند، همچنین عضویت سابق جمال در اخوان المسلمین در این همکاری بی‌تأثیر نبوده است) اما وقتی معلوم شد جمال عبدالناصر به‌دنبال تأسیس دولت اسلامی نیست، بلکه خواهان توسعه ناسیونالیسم عربی است به مخالفت با او برخاستند. با شدت‌یافتن اختلاف، اخوان المسلمین در سال ۱۹۵۴ میلادی به‌دستور جمال به‌شدت سرکوب شد و تعدادی از اعضا، از جمله سید قطب زندانی شدند، سید در زندان به این نتیجه رسید که رژیم ناصر به‌هیچ‌عنوان اسلامی نیست و کتاب معالم فی الطريق را نوشت. (نک: ژیل کپل، پیامبر و فرعون، ص ۲۰، ۱۹). این کتاب، انشقاقی درون اخوان مصر ایجاد کرد و گروهی، مبارزه مسلحانه علیه نظام را انتخاب کردند. (نک: همان، ص ۸۲).

پیدا کند. شعبه سوری اخوان المسلمین در سال^۱ ۱۹۳۷ میلادی^۲ توسط مصطفی السباعی^۳ به عنوان اولین شعبه اخوان در خارج از مصر^۴ با هدف مبارزه با اشغال سوریه توسط فرانسه، بهبود اوضاع اقتصادی سوریه و احیای اسلام در جهان عرب^۵ شکل گرفت. عصام رضا العطار^۶ بعد از مصطفی السباعی در سال ۱۹۶۴ میلادی رهبری جنبش را برعهده گرفت، اما در چگونگی تقابل با نظام حاکم بر کشور^۷، بین اخوان سوریه، اختلاف شدیدی رخ داد که گروهی^۸ تحت تأثیر افکار سید قطب، اعتقاد داشتند ارشاد مردم و دولت، نتیجه‌ای در پی ندارد به همین جهت جهاد علیه دولت را انتخاب کردند.^۹ بر اثر درگیری این گروه با دولت، نیروهای امنیتی به شدت اخوانی‌ها را سرکوب کرده و بر آنان سخت گرفتند.^{۱۰}

ب: اخوان در عربستان و شکل‌گیری سروریه

سرکوب اخوانی‌ها در مصر و سوریه توسط حاکمان، فرصت مناسبی را در اختیار عربستان قرار داد. در حالی که هیچ کشوری حاضر نمی‌شد اعضا اخوان را بپذیرد، سعودی آغوش خود را برای ورود اخوانی‌ها باز کرد^{۱۱} تا از این طریق هم با جمال عبدالناصر و پان-

۱. منابع، در سال تأسیس اخوان سوریه اختلاف نظر دارند. برخی تأسیس آن را در سال ۱۹۳۵ میلادی می‌دانند. (نک: السویدی، جمال سند، السراب، ص ۲۶۷) و بعضی در سال ۱۹۳۷ میلادی. اما ظاهر امر این است که پایه‌های اخوان در سال ۱۹۳۵ میلادی با دیدار هیأتی از سوریه گذاشته شد و در سال ۱۹۳۷ میلادی شاخه‌های سوری اخوان به فعالیت پرداختند.
۲. برونیا، لیا، جمعیت اخوان المسلمین مصر، ص ۱۹۵.
۳. با ورود مصطفی سباعی (۱۹۱۵-۱۹۶۴) به دانشکده شریعت عام الازهر (۱۹۳۳م) فعالیت‌های او رنگ دیگری به خود گرفت، وی خواستار تحول در ساختار الازهر بود و پیشنهاد تدریس درسی به نام نظام الاسلام را در الازهر داد.
۴. موسی الحسینی، اسحاق، اخوان المسلمین بزرگ‌ترین جنبش اسلامی معاصر، ص ۱۳۵.
۵. السویدی، جمال سند، السراب، ص ۲۶۷؛ یزدانی، عنایت الله، «بازتاب انقلاب اسلامی بر جنبش اخوان المسلمین سوریه» مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۲۸، ص ۲۷۴-۲۵۳.
۶. وی اصلاح طلب و با عملیات مسلحانه بر ضد حافظ اسد مخالف بود.
۷. حزب بعث سوریه با تفکر ملی‌گرایی، حکومت سوریه را در اختیار داشت.
۸. در مقابل، گروهی به رهبری عصام عطار - تحت تأثیر افکار حسن البنا - به دنبال تبلیغ و ارشاد و حل مسائل از طریق مسالمت‌آمیز بودند. (نک: محمد ابراهیم، اخوان المسلمین سوریه، ص ۲۸).
۹. نک: همان، ص ۳۵، ۲۸.
۱۰. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۲، ص ۳۳۵.
۱۱. سعودی‌ها گفتند: زمانی آغوش خود را برای اخوانی‌ها باز کردیم که تمام درها به روی آنها بسته بود. (نک: الزییدی، عمر ابراهیم، الفسیفساء السعودية، ج ۲، ص ۱۳۳).

عربیسیم^۱ مقابلہ کند^۲ و ہم نیروی متخصص مورد نیازش به‌ویژه در زمینه‌های علمی را تأمین کند.^۳ اخوانی‌ها هم به‌ناچار به عربستان آمدند و در مشاغل مهم خصوصاً مدارس، مشغول به کار شدند.

یکی از اخوانی‌هایی که در این بین به عربستان آمد، محمد سرور^۴ بود. وی بعد از مدتی اقامت و تدریس در عربستان سعودی، دریافت که توجه وهابیان به مسائل عقیدتی نسبت به اخوان بیشتر است و در مقابل فقه سیاسی و توحید حاکمیتی که در کلام سید قطب و اخوان مطرح است، در وهابیت وجود ندارد؛ لذا گفتمان تلفیقی جدیدی را شکل داد که در مسائل اعتقادی همچون اُسماء و صفات، قدر و ایمان و ضدیت با شیعیان، از وهابیت و ابن تیمیہ الگوبرداری کرد^۵ و در فقه جهاد، توحید حاکمیت، مسائل سیاسی و رویکرد سازمانی و تبلیغی به‌سمت سید قطب و اخوان المسلمین رفت.^۶

۲/۱. صحوة سعودی و رشد سروریہ

به‌دلیل مخالفت با نظام سعودی و سیاست‌های آن قبل از دهه ۸۰ میلادی،^۷ شرایط بحرانی در عربستان به‌وجود آمد و موج اسلام‌گرایی در این کشور رخ داد^۸ که به‌عنوان صحوة سعودی از آن یاد می‌شود.^۹

۱. عربستان سعودی با توجه به عدم توانایی نیروهای داخلی‌اش (نک: همان، ج ۲، ص ۱۳۰) برای مقابلہ با پان‌عربیسیم اقدامات زیادی انجام داد. یکی استقبال از نیروهای اخوانی (نک: همان ج ۲، ص ۱۲۷) و دیگری تأسیس سازمان کنفرانس اسلامی. (نک: الزبیدی، همان، ج ۲، ص ۴۵) عربستان همچنین سازمان رابطۃ العام الاسلامی را جهت ترویج تفکر وهابیت تأسیس کرد. (مضاوی الرشید، مساءله الدولة السعودیة اصوات الاسلامیة من الجيل الجديد، ص ۱۱۴)

۲. نک: الزبیدی، عمر ابراهیم، الفسیفساء السعودیة، ج ۲، ص ۵.

۳. نک: همان، ج ۲، ص ۲۱۰.

۴. نک: بزرگان سروریہ.

۵. پابندی این گروه در مسائل اعتقادی به وهابیت به‌حدی است که برخی از محققین، فهم دینی سلفی را، روح و غذای

سروریہ می‌دانند (همان، ج ۲، ص ۲۲۴)

۶. نک: ا. د جهاد عوده، سمیر رمزی، التيار السروری الجهادی، ص ۲۵.

۷. به‌عنوان نمونه می‌توان به مخالفت ناسیونالیست‌های عرب با رهبری شاهزاده طلال اشاره کرد. (نک: جوزیف أ. کیشیشیان، الخلافة فی العربیة السعودیة، ص ۴).

۸. <http://alwahabiyah.com/fa/Article/View/2220>

۹. صحوة به‌معنای بیداری است و صحوة الاسلامیہ به جریان بیداری اسلامی که بعد از فروپاشی عثمانی علیه استعمار خارجی و نخبگان سکولار داخلی شکل گرفته است، اطلاق می‌شود. عنوان صحوة در هر کشوری، بومی سازی شده و دارای

محمد سرور در فضای صحوه با تلفیق احساسات دینی و عاطفی و درآمیختن تعصب و پابندی به عقاید وهابیت با مشارکت سیاسی، هویتی متمایز از اخوان^۱ و وهابیت سنتی^۲ برای خود ساخت. وی با استفاده از موقعیت معلمی خود^۳ و از طریق شاگردان و با انجام کارهای خیرخواهانه، برگزاری مجالس دینی، حضور پررنگ در مجامع علمی و دانشگاهی و محافل فرهنگی، کتابخانه‌ها، استفاده از فضای اردوگاه‌ها،^۴ سازمان‌دهی جامعه در گروه‌های کوچک، نوشتن کتاب و مقالات روزنامه‌ای برای اولین بار در تاریخ سعودی، سعی در نشر اندیشه‌هایی داشت که خوشایند حکام سعودی و وهابیت سنتی نبود؛ اندیشه‌هایی چون: شناخت اسلام منحصر به روحانیون نیست؛ بلکه هر شخصی باید خودش دین را بشناسد. بر همه مؤمنان لازم است با ورود در مباحث سیاسی، علناً به نهی از منکر در جامعه بپردازند، زیرا هرچند جامعه اسلامی است، اما این دلیل بر اسلامی بودن حکومت نیست، اسلامی بودن حکومت، با دخالت مسلمانان در امور عمومی از طریق سازمان‌دهی اجتماعی محقق می‌شود.^۵

۳-۱: جنگ خلیج فارس و تقابل با حکام عربستان

با حمله صدام به کویت در اول اوت ۱۹۹۰ میلادی، آمریکا منافع خود را در خطر دید.^۶

→ بار سیاسی و ایدئولوژیک متفاوتی است، صحوۃ السعودیة بر تمام جنبش‌های معارض نظام سعودی با گرایش‌هایی اعم از اسلام‌گرای سنی، شیعیان، سکولار و... اطلاق می‌شود، اما چون جو غالب این جنبش‌ها در دهه ۸۰ میلادی رنگ و بوی عقیدتی داشت و خواستار بازگشت به سلف و اجرای فرامین اسلامی بودند در بین طرفداران اسلام‌گرایی سنی به عنوان صحوۃ الإسلامیة یاد می‌شود و این درحالی است که مثلاً لیبرال‌ها با طعنه و تحقیر، اسلام‌گرایان سنی را «Islamawis» یاد می‌کردند. یعنی گروه ناسازگاری که از اسلام، جهت آرمان‌های ایدئولوژیک و فعالیت سیاسی خود سوء استفاده می‌کند. (نک: مضای الرشد، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۲۷).

۱. سروری‌ها معتقدند اخوانی‌ها با پذیرش اندیشه‌های نوین، مانند دموکراسی و پارلمانتاریسم و نیز اندیشه تحزب و حقوق بشر، نوعی تساهل بی‌ضابطه و مرگ‌آور را به نمایش گذاشته‌اند که حد و مرزی ندارد. (نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية، ج ۱، ص ۹۹۱) و از این طریق هویت خود را از اخوان المسلمین جدا می‌کنند.

۲. سلفیه جامیه، مدخلیه و مقبلیه همگی تحت سلفیه سنتی قرار می‌گیرند. (عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية، ج ۱، ص ۹۹۱).

3. <http://www.islamist-movements.com/12175>

۴. تشکیل مؤسسات خیریه و انجام کارهای خیرخواهانه در عربستان، پرستیژ اجتماعی و نمایانگر حضور اجتماعی افراد بود. (نک: خريطة القوى الداخلية، ص ۲۰، ۲۱).

۵. الزبيدي، عمر ابراهيم، الفسيفساء السعودية، ج ۲، ص ۲۲۳.

۶. نک: مضای الرشد، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۸۵-۱۷۷.

۷. تسلط عراق بر منابع نفتی کویت، ۲۵٪ ذخایر نفتی دنیا را در اختیار عراق قرار می‌داد که به‌تنهایی می‌توانست گلوگاه

روز بعد، نشست شورای امنیت را ترتیب داد. جورج بوش پدر، نگرانی خود را در خصوص امنیت عربستان سعودی^۱ و منابع نفتی بیان کرد؛ لذا آمریکا وزیر دفاع خود «چنی» را برای جلب همکاری عربستان سعودی و اجازه استقرار نظامی آمریکا در عربستان، به این کشور فرستاد. او با نشان دادن تصاویر ماهواره‌ای حرکت تانک‌های صدام به سوی مرزهای عربستان، ملک فهد را قانع کرد که صدام خطری بزرگ برای آنهاست. بدین ترتیب توانست مجوز استقرار نیروهای نظامی را از پادشاه عربستان^۲ بگیرد.^۳

تأمین امنیت عربستان در مقابل صدام، علت حضور نیروهای نظامی در عربستان عنوان شد. هیئت کبار علمای سعودی و در رأس آن بن‌باز با فتوای خود^۴ عمل حکام سعودی را تأیید کرد.

با این حال عده‌ای همچون سفر الحوالی، ناصر العمر، سلمان العوده و عائض القرنی در خطبه‌ها و منبرهای خود به شدت این عمل آل سعود را محکوم کردند و مستقیماً علیه دولت، مؤسسات دولتی، فتوای بن‌باز و هیئت کبار علمای عربستان موضع گرفتند.^۵ در اثر این موضع‌گیری‌ها و اعتراضات، بسیاری از سران سروریه زندانی شدند.^۶ در این ایام عنوان سروریه^۷ از طرف مخالفان به این گروه اطلاق گردید. این چنین اصطلاح سروریه^۱ از

اقتصادی آمریکا را به سختی فشار دهد.

۱. تصرف کویت توسط صدام، یعنی رسیدن ارتش صدام به مرز کشور عربستان سعودی و در خطر قرارگرفتن منابع نفتی آمریکا و عربستان.

۲. اینکه صدام خود را همچون ناصر - یعنی صدام داعیه رهبری عرب را در سر داشت و این یعنی رقابت عربستان و صدام برای سروری بر عرب - می‌دانست. (نک: <https://fa.wikipedia>) و عربستان در این تصمیم نقش داشت.

۳. نک: مایکل تی کِلر، نفت و خون پیامدهای وابستگی آمریکا به نفت، ص ۷۸-۷۵.

۴. «أن الدولة في هذه الحالة قد اضطرت إلى أن تستعين ببعض الدول الكافرة على هذا الظالم الغاشم؛ لأن خطره كبير، ولأن له أعواناً آخرين، لو انتصر لظفروا وعظم شرهم، فلذلك رأيت الحكومة السعودية وبقية دول الخليج أنه لا بد من دول قوية تقابل هذا العدو الملحد الظالم، وتعين على صده وكف شره وإزالة ظلمه... وأن الواجب استعمال ما يدفع الضرر، ولا يجوز التأخر في ذلك، بل يجب فوراً استعمال ما يدفع الضرر عن المسلمين، ولو بالاستعانة بطائفة من المشركين فيما يتعلق بصد العدوان وإزالة الظلم، وهم جاءوا لذلك وما جاءوا ليستحلوا البلاد، ولا ليأخذوها، بل جاءوا لصد العدوان وإزالة الظلم ثم يرجعون إلى بلادهم». (نک: مجموع فتاوی ابن باز ج ۱۸، ص ۲۴۰).

۵. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۲، ص ۲۳۶۰.

۶. نک: همان.

۷. به نظر می‌رسد مخالفین این جریان، عنوان سروریه را به کار می‌برند تا نشان دهند ریشه این جریان، خارجی و از سلفیت به دور است. به همین جهت، سروری‌ها این عنوان را نپذیرفتند تا بیان کنند یک جریان داخلی و منتسب به سلفیت هستند. (نک:

دهه ۱۹۹۰ میلادی متداول شد.^۲ هرچند نه محمد سرور و نه طرفدارانش عنوان سروریه را نپذیرفتند؛ بلکه بیشتر دوست داشتند به عنوان تیارالصحو، السلفية الحركي، السلفية الإخوانية نامیده شوند.^۳ این جریان هم‌اکنون یکی از بزرگ‌ترین جریان‌های فکری معاصر در عربستان و کشورهای حوزه خلیج فارس است.^۴

بزرگان سروریه

هرچند محمد سرور نقش زیادی در شکل‌گیری سروریه داشته و به عنوان مؤسس این جریان شناخته می‌شود؛ اما تمامی افکار و عقاید این جریان، مربوط به محمد سرور نیست؛^۵ لذا ضرورت دارد با افراد و شخصیت‌های مهم آن، به صورت اجمالی آشنا شویم. از همین باب به طور خلاصه به چند تن از شخصیت‌های برجسته این گروه اشاره می‌کنیم.

محمد سرور

محمد سرور (۲۰۱۶-۱۹۳۸م) از رهبران رده میانی^۶ اخوان سوریه و متولد شهر حوران این کشور است. وی در دوران متوسطه تحت هدایت پدر و تأثیرپذیری از معلم‌های خود به عضویت اخوان المسلمین سوریه درآمد.^۷ با دریافت مدرک از دانشگاه دمشق، به تدریس ریاضی مشغول شد.^۸ او حین تحصیل در دانشگاه، علوم شرعی را نیز فرا می‌گرفت؛^۹ اما به درجه اجتهاد و صدور فتوا نرسید.^{۱۰} وی بعد از عضویت در اخوان، نزد مصطفی السباعی

مضاوی الرشید، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی، ص ۱۳۷ <https://ar.wikipedia.org/wiki/137> التیارالسروري

۱. البته به‌خاطر پیوند این جریان با سید قطب و محمد قطب به‌عنوان قطبیه نیز از آن یاد می‌شود. (نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية، ج ۲، ص ۲۳۵۶).

۲. المشوح، خالد، التيارات الدينية في السعودية، ص ۱۰۲.

۳. عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية، ج ۲، ص ۲۳۵۶.

۴. همان، ج ۲، ص ۲۳۵۳.

۵. المشوح، خالد، التيارات الدينية في السعودية، ص ۱۰۷.

۶. <http://ida2at.com/alsrorih-plants-1-how-muslim-brotherhood-forms-the-begining-of-the-saudi-group>.

۷. <http://www.surour.net/index.php?group=viewg&gid=22>.

۸. http://www.islamist-movements.com/12175_1395/10/25

۹. نک: <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons>

۱۰. نک: السویدی، جمال سند، السراب، ص ۴۲۳.

رهبر و مؤسس اخوان سوریه و شیخ عصام العطار درس خواند^۱ و از طریق این اشخاص، به شدت تحت تأثیر افکار سید قطب^۲ قرار گرفت؛^۳ به همین علت در اختلاف بین اخوانی-های سوریه با اینکه در ابتدا عضو جناح عصام العطار بود به جناح مروان حدید - دارای افکار جهادی - پیوست.^۴ با این حال معتقد بود جهاد باید بر اساس ایمان و عقیده و منهج سلف صالح صورت گیرد.^۵ با درگیری جناح مروان حدید با دولت سوریه و سرکوب اخوان، محمد سرور مجبور شد در سال ۱۹۶۵ میلادی به عربستان سعودی برود.^۶ وی با سکونت در شهرهای حائل، بریده و البکیریه^۷ به تدریس ریاضیات و علوم دینی مشغول شد.^۸ سکونت و تدریس در سعودی، تأثیرپذیری شدید وی از وهابیت را در پی داشت، به حدی که مضاوی الرشید،^۹ تمام اجزای او را نشانگر پیوند با وهابیت می داند.^{۱۰}

محمد سرور با اینکه در مسائل عقیدتی به وهابیت گرایش پیدا کرد اما در مسائل سیاسی - حکومتی، برنامه و روش اخوان را قوی تر می دید؛ لذا مسائل عقیدتی وهابیت و جنبشی و سازمانی اخوان المسلمین را به هم گره زد. به عبارت دیگر بین توحید محمد بن عبدالوهاب و حاکمیت و جهاد سید قطب پیوند برقرار کرد و فکری جدید در فضای عربستان به وجود آورد. وی با کمک شاگردانش جوانان بسیاری را جذب کرد.^{۱۱} انتشار

۱. محمد سرور، رحیل مؤسس التيار السوروي: <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons>

۲. تأثیرپذیری محمد سرور از کتاب «في ظلال القرآن» سید قطب در کتاب «حول الفقه السيرة النبوية» ملموس است. (نک: الزبيدي، عمر ابراهيم، الفسيفساء السعودية، ج ۲، ص ۲۲۸-۲۲۷).

۳. السويدي، جمال سند، السراب، ص ۴۲۵.

۴. نک: السويدي، جمال سند، السراب، ص ۴۲۵؛

<http://ida2at.com/alsrorih-plants-1-how-muslim-brotherhood-forms-the-beginning-of-the-saudi-group>

۵. استيفان لاكروا، زمن الصحو الحركات الاسلامية المعاصرة في السعودية، ص ۹۶.

۶. السويدي، جمال سند، السراب، ص ۴۲۵.

۷. <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons>.

۸. www.ida2at.com/alsrorih-plants-1-how-muslim-brotherhood-forms-the-beginning-of-the-saudi-group

۹. مضاوی الرشید (مضاوی بنت طلال بن محمد الرشید) نوه آخرین حاکم از خاندان آل رشید، متولد ۱۹۶۲ میلادی و از جمله فعالان سیاسی و روشنفکران تبعیدی سعودی است. وی دانش آموخته کمبریج و پروفیسور انسان شناسی دین در دپارتمان الهیات و مطالعات دینی کینگز کالج لندن است.

۱۰. مضاوی الرشید، عربستان سعودی و جریان های اسلامی جدید، ص ۱۳۹.

۱۱. نک: الزبيدي، عمر ابراهيم، الفسيفساء السعودية، ج ۲، ص ۲۲۳؛

<http://ida2at.com/alsrorih-plants-1-how-muslim-brotherhood-forms-the-beginning-of-the-saudi-group>

افکار سید قطب توجه نیروهای امنیتی عربستان را جلب کرد.^۱ سرور تحت فشار حکومت مجبور شد به کویت که محیط مناسبی برای رشد تفکراتش بود، برود.^۲ وی بعد از کویت به لندن رفت و نشریه‌ای با عنوان «السنة النبوية» را منتشر کرد. این نشریه در دهه هشتاد و نود میلادی به‌ویژه در جنگ اول خلیج فارس، توانست نقش بزرگی در شکل‌دهی جریان سلفیه سروری ایفا کند.^۳ ضدیت با شیعه و انقلاب اسلامی ایران از ویژگی‌های برجسته سرور است که در کتاب «وجاء دور المجوس» به‌خوبی نشان داده شده است.

محمد قطب

محمد قطب (۱۹۱۹-۲۰۱۴ م) دومین^۴ شخصیتی است که در شکل‌دهی سرور به تأثیر داشته است.^۵ وی برادر کوچک سید قطب و از جهت فکری تحت تأثیر او بوده است.^۶ محمد قطب به اتهام چاپ کتب سید قطب^۷ شش سال زندانی شد.^۸ بعد از آزادی در همان سال به عربستان رفت و در دانشگاه ام‌القری فعلی به تدریس پرداخت^۹ و شاگردانی چون سفرالحوالی تربیت کرد.^{۱۰} تمرکز فکری محمد قطب، مسائل سیاسی و توحید حاکمیت است؛^{۱۱} لذا تفکر جدایی دین از سیاست را خطرناک‌ترین تفکر برای جامعه اسلامی می‌داند.^{۱۲} وی در نوع برخورد با حکومت‌ها معتقد است ابتدا باید به تربیت افراد و تفهیم معنای توحید پرداخت و کادرسازی کرد و تا قبل از آماده‌سازی توده مردم، نباید در فکر تغییر رژیم‌ها و تشکیل دولت بود.^{۱۳} رویکرد ضد غربی از ویژگی‌های بارز محمد قطب

۱. نک: الزییدی، عمربراهیم، الفسیفساء السعودية، ج ۲، ص ۲۲۲.

2. <http://alarab.co.uk/article/search/30798>

۳. نک: السویدی، جمال سند، ص ۴۲۸.

۴. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۱۱۰۸.

5. <http://www.islamist-movements.com/3687>

۶. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۱۱۰۸.

۷. عبدالملکی، محسن، وهابیت تاریخ و افکار، ص ۸۹.

8. <http://www.islamist-movements.com/3687>

۹. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۱۱۰۹.

۱۰. نک: همان.

۱۱. نک: همان.

12. <http://www.islamist-movements.com/3687>

۱۳. نک: حوار مع محمد قطب، أجراه کمال حبيب.

است به همین جهت در جریان جنگ خلیج فارس به شدت از آل سعود انتقاد کرد که چرا از آمریکا کمک گرفته است.^۱

سفرالحوالی

سفر بن عبد الرحمن آل غانم الحوالی، متولد ۱۹۵۵ میلادی است. وی لیسانس خود را از دانشگاه اسلامیة مدینه گرفت و دوره ارشد و دکتری «العقيدة والمذاهب المعاصرة» را نزد محمد قطب و محمد غزالی در دانشگاه ام القری مکّه، سپری کرد. استاد راهنمای پایان نامه‌های^۲ هر دو دوره او، محمد قطب بود.^۳

سفرالحوالی از بارزترین چهره‌های جریان صحوه سعودی است. وی به عنوان استاد عقیده و عالم مذاهب اسلامی، شهرت بسزایی در بین طلاب دارد. جایگاه الحوالی به حدی است که بنابر نقل، جمهور صحوی‌ها می‌گفتند: بن باز وی را «ابن تیمیه هذا العصر» دانسته است.^۴

الحوالی در مباحث عقیدتی به شدت از علمای سلفی، خصوصاً ابن تیمیه تأثیر پذیرفت و کتاب عقیده طحاویه را شرح کرد؛ اما در مباحث روز جامعه و مبارزه با غرب تحت تأثیر سید قطب بود. به همین دلیل به شدت با حضور نیروهای آمریکایی در کشور مخالفت کرد و علیه دولت سعودی موضع گرفت تا آنجا که جریان جامیه در تقابل با او شکل گرفت.^۵

سفرالحوالی در پی اعتراضات شدید علیه آل سعود زندانی شد؛ اما بعد از زندان مقداری تغییر روش داد. بنابر قول مضاوی الرشید، وی در مصاحبه با برنامه «بالحدود» گفته است: «ولی امر پدر است و ما پسران اوبیم»^۶ درعین حال اعتراضات او به آمریکا و غرب ادامه دارد و حضور آمریکایی‌ها در عراق را به خاطر حفظ امنیت اسرائیل و تبدیل آن به ابر قدرت

1. <http://www.islamist-movements.com/3687>.

2. عنوان پایان نامه دوره ارشد و دکتری ایشان «العلمانية وأثرها في الحياة الإسلامية» و «ظاهرة الإرجاء في الفكر الإسلام» است.

3. <http://www.ahlalhdeth.com/vb/showthread.php?t=40659> ; <https://ar.wikipedia.org>

4. الخضر، عبدالعزيز، السعودية سيرة دولة ومجتمع، ص ۱۸۲.

5. نک: الخضر، عبدالعزيز، السعودية سيرة دولة ومجتمع، ص ۱۸۲-۱۸۶.

6. نک: مضاوی الرشید، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۶۲، ۱۵۵.

منطقه می‌داند.^۱

سلمان العوده

سلمان بن فهد بن عبدالله آل عوده متولد ۱۹۵۶ میلادی در روستای «البصر» شهرستان «بریده» است. او برای دروس ابتدایی به بریده رفت و بعد از دو سال به مؤسسه علمی بریده منتقل شد و کتاب زاد المعاد ابن قیم جوزی را نزد محمد سرور خواند.^۲ او در این دوره تحت تأثیر محمد سرور قرار گرفت. وی دوره ارشد و دکتری را در دانشکده اصول دین و شریعت قصیم به اتمام رساند. بعد از یک دوره تدریس در بریده به دانشکده شریعت برگشت و با عنوان استاد یاری تدریس کرد.^۳

سلمان العوده عالم مذهبی و متفکر و از بارزترین شخصیت‌های جریان صحوه در عربستان سعودی است. با پیوند زدن جریان صحوه سعودی با ظرفیت‌های بومی به‌چهره تربیتی - اخلاقی، مبلغ و مفتی دینی و تحلیلگری مؤثر در مسائل سیاسی تبدیل شد.^۴ وی همراه با سفرالحوالی، عائض القرني و ناصرالعمر با امضا نامه‌ای، خواهان اصلاحات قانونی و اداری و اجتماعی و رسانه‌ای، تحت قوانین اسلامی شد.^۵ العوده در جریان جنگ خلیج فارس به‌شدت به همکاری آل سعود با آمریکا اعتراض کرد و به‌سبب این اعتراضات زندانی شد.^۶

ناصرالعمر

ناصر بن سلیمان بن محمد العمر متولد ۱۳۷۳ قمری، پس از اتمام تحصیلات دانشگاهی در سال ۱۳۹۴ قمری به‌عنوان مربی در دانشکده اصول دین دانشگاه اسلامی امام محمد بن سعود، انتخاب شد. وی در سال ۱۴۰۴ قمری موفق به اخذ دکتری رشته علوم قرآنی شد و به‌عنوان استادیار مشغول به کار گشت و در سال ۱۴۱۴ قمری به مقام استاد تمام (پروفسوری) رسید.^۷

ناصرالعمر با اینکه از بارزترین چهره‌های صحوه سعودی است، اما نه قدرت علمی

۱. سفرالحوالی، الإتنفاضة والتتار الجدد، ص ۲.

2. www.islamist-movements.com/37986

3. <https://vb.elmstba.com/t303959.html>

۴. الخضر، عبدالعزيز، السعودية سيرة دولة و مجتمع، ص ۱۸۶.

5. <http://www.islamist-movements.com/37986>

6. <https://vb.elmstba.com/t303959.html>

7. <http://almoslim.net/naser/cv>

سفرالحوالی را در مباحث عقاید دارد و نه مهارت العوده را در برخورد با مسائل سیاسی دارد و در وعظ هم توانایی القرنی را ندارد، با این حال خطبه‌هایش بین حالت صحوی و رسمی است.^۱ او هرچند در جریان صحوه سعودی، رویکردی انقلابی داشت و اصول اسلام سیاسی را بیان می‌کرد و در مسائل مربوط به زنان، به دولت سعودی انتقاد می‌کرد^۲ اما بعد از زندان با تغییر رویه، مخالفت خود را با تظاهرات، علیه آل سعود اعلام کرد.^۳

سروریه و جریان‌های فکری معاصر

سروری‌ها با اینکه دارای ماهیتی ترکیبی هستند، اما سعی کرده‌اند با غیریت‌سازی، گفتمان خود را از دیگر گروه‌ها و جریان‌های فکری متمایز کنند؛ لذا شناخت موضع این گروه در قبال سایر جریان‌های فکری، اهمیت فراوانی دارد به‌همین منظور در این بخش به‌تقابل سروریه با جامیه^۴، سلفیه جهادی و شیعیان که از جریان‌های فکری تأثیر گذار منطقه هستند، خواهیم پرداخت.

سروریه و جامیه

در جریان صحوه سعودی، خصوصاً جنگ خلیج فارس، عملکرد آل سعود، شدیداً مورد انتقاد بسیاری از روشنفکران سعودی خصوصاً سروریه قرار گرفت. درمقابل، عده‌ای دیگر از عالمان سعودی، دفاع از حاکمان آل سعود را سرلوحه خویش قرار داده بودند. محمد امان جامی (۱۳۴۹ - ۱۴۱۶ق) رهبری این جریان را برعهده داشت؛ لذا این جریان به‌عنوان جامیه معروف شد. دفاع سرسختانه از آل سعود، عقیده اطاعت محض از حاکم، مخالفت با خروج مسلحانه علیه حاکم و حتی نقد و اعتراض به حاکم، مخالفت با هر نوع حزب‌گرایی و دشمنی تمام قد با سروری‌ها از ویژگی‌های بارز جامیه است.^۵

تقابل اصلی جامیه و سروریه در مباحث سیاسی، خصوصاً مسأله اطاعت از حاکم

۱. نک: الخضر، عبدالعزيز، السعودیة سيرة دولة و مجتمع، ص ۱۸۰.

۲. <http://alarab.co.uk/?id=21155>

۳. <http://almoslim.net/node/282040>

۴. جریان سروریه و جامیه هر دو از بارزترین و تأثیرگذارترین جریان‌های فکری داخلی عربستان سعودی هستند. درحقیقت این دو جریان از تقابل با یکدیگر در جریان جنگ خلیج فارس، شهره شده‌اند.

۵. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۹۹۲، ۹۳۶.

است. سروری‌ها این مسأله را از دایره فقه خارج دانسته و در مسائل عقیدتی داخل می‌کنند، لذا به شدت با جامیه درگیری دارند و به همین جهت جامی‌ها را به‌خاطر ترویج اندیشه اطاعت محض و بی‌چون و چرا از حاکم، قشری‌نگر و ظاهرین می‌دانند و معتقدند این کار باعث خمودگی جامعه می‌شود.^۱ آنان جامی‌ها را به حزب الولا نامگذاری می‌کنند.^۲ در مقابل، جامی‌ها بزرگان سروریه را بدعت‌گذار و گمراه می‌دانند و در مقام مقایسه سروریه با لیبرال‌ها، لیبرال‌ها را به روح اسلام نزدیک‌تر می‌دانند. حتی سروری‌ها را کافر دانسته^۳ و سید قطب را به‌عنوان پدر معنوی این گروه، متهم به کفر می‌کنند.^۴

بحث الولا و البراء^۵ یکی دیگر از جهات تقابل این دو جریان است. تمرکز و پافشاری بر این بحث در اندیشه سیاسی سروریه بسیار برجسته است. درحالی‌که این گفتمان در جامیه کم‌رنگ است.^۶ به همین علت در جریان جنگ خلیج فارس با آنکه وهابیان سنتی در رأس آنان بن‌باز و هیئت کبار، فتوای جواز استعانت را صادر کرده بودند، به شدت علیه آل سعود و بن‌باز موضع گرفتند، حتی سفر الحوالی کتاب الانتفاضة والتتار الجدد را علیه آمریکایی‌ها نوشت.^۷

سروری‌ها همچنین کتاب‌هایی علیه جامیه نوشته‌اند که می‌توان به کتاب السلفیه بین الحزب الولا و الغلاة محمد سرور^۸، ظاهر الإرجاء فی العالم الاسلامی سفر الحوالی، سهام فی عین العاصفة عاوض القرنی اشاره کرد. در مقابل جامی‌ها هم کتاب لا تكون فتنة غازی القصیبي^۹، العواصم مما فی کتب سید قطب من القواصم و اهل الحديث هم الطائفة المنصورة الناجية ربیع مدخلی را علیه سروریه نوشتند.

۱. همان، ج ۱، ص ۹۹۱.

۲. همان، ج ۱، ص ۹۹۵.

۳. نک: مضاوی الرشید، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۴۵.

۴. فرمانیان، مهدی، جریان شناسی سلفی معاصر، ص ۵۳.

۵. به‌معنای دوستی با مسلمان و برانت جستن از غیر مسلمانان.

۶. نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۹۸۸ و ۹۸۶.

۷. سفر الحوالی، الانتفاضة والتتار الجدد، ص ۳.

۸. نک: فرمانیان، مهدی، جریان شناسی سلفی معاصر، ص ۵۱.

۹. عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۲، ص ۲۳۶۰.

سروریه و سلفیان جهادی

سلفیه جهادی به گروه‌هایی اطلاق می‌شوند که تنها راه اصلاح جامعه و احیای خلافت اسلامی را جهاد مسلحانه می‌دانند.^۱ بن لادن،^۲ ابو محمد مقدسی^۳ و برخی دیگر^۴ از نظریه پردازان سلفیه جهادی نزد شیوخ سروری درس خوانده و یا تحت تأثیر آنان بوده‌اند.

جهادی‌ها با تشویق بزرگان سروریه برای جهاد به افغانستان رفتند.^۵ بعد از این مرحله، تغییری در تفکرشان به وجود آمد و از منع خروج بر حاکم به جواز خروج به حاکم رسیدند. درحقیقت تلفیق افکار سید قطب با توحید و هابیت، توسط محمد سرور، الهام‌بخش گروه‌های جهادی در تغییر این مبنای بنیادین بود.^۶ لذا سروریه را می‌توان به مثابه پل فقهی و حلقه وصل فکری، بین سید قطب و اسامه بن لادن دانست.^۷ به همین علت، برخی نقش سروریه را در گسترش فرهنگ تکفیر زیاد می‌دانند.^۸ همچنین آل سعود و لیبرال‌های سعودی، سروری‌ها را عامل و زمینه‌ساز رشد جریان‌های جهادی می‌دانند.^۹

هرچند سروریه بر سلفیان جهادی تأثیراتی داشته است، اما گفتمان این دو جریان در برخی مسائل، بسیار با هم متفاوت است. این تفاوت‌ها بعد از حوادث یازدهم سپتامبر بیشتر نمودار شد.^{۱۰} مهم‌ترین مسائل اختلافی این دو جریان را می‌توان در موارد زیر دانست.

الف: تفاوت در مصداق جواز خروج بر حاکم: هرچند این دو جریان در اصل مشروعیت خروج بر حاکم و نظام‌های حکومتی اشتراک نظر دارند _ بر این اساس، البانی این دو گروه

۱. عماد، عبدالغنی، همان، ج ۱، ص ۹۸.

۲. بن لادن تحت نظر محمد قطب درس خوانده است. (نک: فرمانیان، مهدی، جریان شناسی سلفی معاصر، ص ۱۷۹).

۳. عصام محمد البرقاوی مشهور به أبومحمد المقدسی، شاگرد محمد سرور بوده است. (طالب بن محمود العرادة، نظرات في الفرقة السرورية، ص ۱۵).

۴. به عنوان نمونه می‌توان از عبدالله الخاطر یکی از اعضا و نظریه‌پردازان سلفیه جهادی نام برد که تصریح می‌کنند سفر الحوالی و سلمان العودة از مشایخ او هستند. (نک: عبد الله الخاطر، أصحاب الروى المتعارضة لايمكنهم الالتقاء: سایت منبر التوحيد والجهاد به آدرس: www.ilmway.com/site/maqdis/MS_۳۲۶۲۴.html).

۵. عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۹۸۸، ۹۹.
6. <http://alarab.co.uk/article/search/30798/>

۷. عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۱، ص ۹۸۸، ۹۹.

۸. السويدي، جمال سند، السراب، ص ۴۲۶.

۹. الرشيد، مضوى، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۳۷.

۱۰. عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ص ۹۸۹-۹۸۸.

را به عنوان «پدیده خوارچ نوین» در دوقلوهای همسان جهادی، سروری معرفی می‌کند -^۱ اما یکی از نقاط اساسی و تمایز این دو جریان، در مصداق همین مسأله است. سروری‌ها با اینکه این اصل را قبول دارند، اما جهاد مسلحانه علیه حاکمان سعودی را قبول ندارند^۲ و در نقطه مقابل، جهادیون معتقدند نظام سعودی تبدیل به یک نظام ظالم، جائز، دزد، مزدور، دشمن خدا و رسول خدا ﷺ شده است و هیچ مشروعیتی ندارد. بنابراین بر همه مسلمین واجب است، نظام حرمین شریفین را اصلاح و با یک نظام عادل شریف جایگزین کنند و به همین علت علیه سروری‌ها موضع‌گیری کرده‌اند. آنان معتقدند سروری‌ها سرنوشت خود را با سرنوشت حاکمان آل سعود گره زده‌اند و تلاش دارند سرسپردگی خود را به آنان نشان دهند.^۳ در همین راستا می‌گویند سروری‌ها به صحوه خیانت کرده‌اند.^۴

ب: تفاوت در برخورد با غرب: سروری‌ها و جهادیون هر دو روش‌های ضد غربی دارند؛ اما در نوع برخورد با غربی‌های حاضر در عربستان با هم اختلاف دارند. سروری‌ها حکم به جهاد علیه غربی‌ها در کشورهایی همچون: چین، فلسطین، افغانستان و عراق داده‌اند؛^۵ اما مهاجران غربی مقیم عربستان را اهداف مشروعی برای انجام عملیات مسلحانه تلقی نکردند. برخلاف جهادی‌ها که مهاجرین را اهداف مشروعی برای عملیات مسلحانه می‌دانند.^۶ جهادی‌ها بر اساس این دیدگاه، سروری‌ها را عاملان و خادمان دشمنان داخلی و خارجی معرفی می‌کنند.^۷

ج: تفاوت در نقد شیعه و سکولار: یکی دیگر از افتراقات اساسی بین سروریه و برخی

۱. همان.

۲. نک: <http://www.aljazeera.net/programs/opposite-direction/2004/6/3/>: الرشید، مضای، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۱۴۱، ۱۴۰.

۳. ابی الحسن الأزدی، «السرورية... فصامٌ یولّد الانشطار».

www.ilmway.com/site/maqdis/MS_12332

۴. د محمد التمیمی، «خیانة دعاة الصحوة للإصلاح هل هو انتكاس أم خداع؟»، سایت منبر التوحید والجهاد:

www.ilmway.com/site/maqdis/MS_32701.html

۵. تعدادی از علمای سعودی با صدور اعلامیه‌ای حمایت خود را از جهاد در عراق اعلام کرده‌اند. بزرگان سروریه چون سفر الحوالی، سلمان العوده، ناصر العمر این نامه را امضا کرده‌اند.

www.alquds.co.uk/pdfarchives/2004/11Nov/08NovMon/Quds04.pdf

۶. نک: الرشید، مضای، عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید، ص ۲۴۸، ۲۴۷.

۷. حسین عثمان الموصلی، «وقفات مع حوار "سفر الحوالي" في "جريدة عكاظ"».

www.ilmway.com/site/maqdis/MS_32704.html

از گروه‌های جهادی نقد شیعیان و سکولارها^۱ است. نقد شیعه و سکولار، محور اصلی تفکرات سروریه است؛^۲ درحالی که نقد شیعیان و سکولارها در اولویت برخی از گروه‌های جهادی مثل القاعده نیست.^۳

سروریه و شیعیان

دیدگاه سروری‌ها درباره شیعیان از ابن تیمیه گرفته شده است،^۴ از این رو نگاه تندی نسبت به شیعیان و ایران اسلامی دارند؛ اما چون از طرف مخالفانشان متهم‌اند که از انقلاب ایران اسلامی تأثیر پذیرفته‌اند و می‌خواهند نظام ولایت فقیه ایران اسلامی را در عربستان پیاده کنند، در مقام غیریت سازی، ادبیات خصمانه‌تری نسبت به بسیاری از گروه‌های سلفی در رابطه با شیعیان و انقلاب اسلامی اتخاذ کرده‌اند. به عنوان نمونه پیدایش شیعه را حاصل زراعت تفکر و بذر نصرانی توسط یک یهودی در سرزمین مجوسیان می‌دانند.^۵ شیعیان را به جهت اعتقاد به تقیه، منافق می‌نامند^۶ درحالی که تقیه ضد نفاق^۷ و یک بحث قرآنی^۸ است و مشروعیت آن از روایات اهل سنت^۹ و سیره صحابه اثبات^{۱۰} می‌شود.

همچنین با نسبت دادن اتهاماتی همچون تحریف قرآن، تکفیر صحابه، برتری دادن ائمه بر پیامبر ﷺ شیعیان را تکفیر می‌کنند^{۱۱} و با معرفی بزرگان شیعه به عنوان کافر^{۱۲} و ارباب ترور

۱. سروری‌ها کتاب‌های زیادی در نقد سکولارها نوشته‌اند که می‌توان به العلمانیة سفر الحوالی، و العلمانیة و العلمانیون والإسلام محمد قطب اشاره کرد.

۲. البته برخی از سروری‌ها همچون سلمان العودة روش معتدل‌تری نسبت به شیعه دارند. (نک: عماد، عبدالغنی، الحركات الإسلامية في الوطن العربي، ج ۲، ص ۲۳۶۴).

۳. همان، ص ۹۸۹، ۹۸۸.

۴. <http://www.islamist-movements.com/12175>

۵. نک: سفر بن عبدالرحمن الحوالی، الباطنية عبر التاريخ، ص ۴.

۶. <http://www.islamweb.net>

۷. چون کسی که تقیه می‌کند در دلش حق است ولی به خاطر ترس و... اظهار غیر حق می‌کند. برخلاف نفاق که در دلش غیر حق است ولی اظهار حق می‌کند.

۸. نک: سوره آل عمران، آیه ۲۸؛ سوره نحل، آیه ۱۰۶؛ سوره غافر، آیه ۲۸.

۹. نک: بخاری، محمد، صحیح بخاری، ج ۲، ص ۱۴۷؛ ابن ابی شیبہ، عبدالله، المصنف، ج ۶، ص ۴۷۴.

۱۰. نک: بخاری، محمد، صحیح بخاری ج ۱، ص ۳۵؛ ابن حزم الأندلسی، المحلی، ج ۷، ص ۲۱۲.

۱۱. نک: سفر بن عبدالرحمن الحوالی، الباطنية عبر التاريخ، ص ۷۰.

۱۲. نک: همان، ص ۵۹.

خواندن شیعیان،^۱ کشتن همه شیعیان را لازم دانسته و می‌گویند لازم است با یک حکومت جهادی، شیعیان را ریشه‌کن کرد و همه آنان را چون گوسفند، سربرید. آنان می‌گویند چه منظره بدیعی است زمانی که اجساد شیعیان در دریایی از خون شناور است و صدای امواج خون رافضی‌ها، گوش را نوازش می‌دهد و جنازه‌هایشان، چشم‌ها را به وجد می‌آورد.^۲

موضع سروری‌ها نسبت به جمهوری اسلامی ایران نیز بسیار تند است تا جایی که اولین کتاب^۳ علیه انقلاب اسلامی ایران در کشورهای عربی را^۴ منتشر کردند و به ساخت امام راحل علیه السلام جسارت کردند^۵ همچنین با نسبت دادن ارتباط پنهانی بین ایران و اسرائیل^۶ تمام اقدامات ایران علیه اسرائیل را بازی سیاسی دانسته و می‌گویند لازم است کالاهای ایرانی، تحریم و ارتباط اقتصادی با آنان قطع شود.^۷ این درحالی است که مواضع ضد اسرائیلی ایران شهره عام و خاص است. چنان‌که مقام معظم رهبری، اسرائیل را غده سرطانی در پیکره اسلام می‌داند.^۸ رئیس جمهوری ایران در سازمان ملل نیز موضع رسمی ایران را در قبال اسرائیل روشن ساخت و اسرائیل را یک رژیم جعلی دانست.^۹

نتیجه

سروریه، یکی از بزرگ‌ترین جنبش‌های جدید اسلامی در عربستان سعودی و کشورهای حوزه

1. <http://www.almoslim.net/node/111738>.

2. www.hajrcom.com/hajrvb/showthread.php?t=403025892&s=88796d4890d09d3ea70e24c3887796ea

3. www.aljazeera.net/encyclopedia/icons

۴. محمد سرور ۲ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران کتاب وجاء دور المجوس را با اسم مستعار دکتر عبدالله محمد الغریب و در حدود ۵۰۰ صفحه به چاپ رساند. وی در این کتاب اتهاماتی تاریخی، عقایدی، سیاسی بر شیعیان وارد کرده است و به شدت انقلاب اسلامی و حرکت امام خمینی علیه السلام را زیر سؤال برده است با اینکه انتشار این کتاب در بسیاری از کشورهای اسلامی ممنوع بود، اما بن‌باز در همان ایام سه هزار نسخه را خریداری و توزیع کرد. محمد سرور بعدها این کتاب را در سایت رسمی خود بارگذاری و مقصود خود را از اسم مستعار بیان کرد.

5. <http://almoslim.net/node/157971>

۶. «العلاقات الخفية بين إيران و إسرائيل» <http://almoslim.net/node/202264>

7. www.alhawali.com/maIn/2672-3-الأعداء-سلح-مقاطعة.html

8. <http://www.leader.ir/fa/content/1027>

9. <https://gadebate.un.org/en/66/iran-islamic-republic>

خلیج فارس است که توسط محمد سرور سوری در عربستان سعودی پایه‌گذاری شد. محمد سرور با تأثیرپذیری از سلفیه وهابی و تلفیق آموزه‌های حاکمیتی و جهادی اخوان با عقاید و توحید وهابیت، تفکر جدیدی را پایه‌ریزی کرد. وی با استفاده از شرایط داخلی و جریان صحوه سعودی و با بهره‌گیری از موقعیت معلمی خود و با کمک شاگردانش و همچنین از طریق انجام کارهای خیرخواهانه، برگزاری مجالس دینی، حضور پررنگ در مجامع علمی و دانشگاهی، محافل فرهنگی و کتابخانه‌ها فکر خود را گسترش داد. این تفکر در جریان جنگ خلیج فارس از طریق مخالفین به نام سروریه مشهور شد، هرچند خود محمد سرور و شاگردانش این عنوان را نپذیرفتند. سروری‌ها در مقام گفتمان‌سازی سعی کردند خود را از دیگر گروه‌ها همچون جامیه، سلفیان جهادی، شیعیان و دیگر گروه‌ها متمایز کنند.

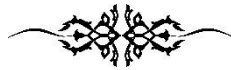
منابع

۱. قرآن کریم.
۲. اد. جهاد عوده، سمیر رمزی، التیار السروری الجهادی الفقه و الهیاكل و الارتباطات العربية، قاهره: المكتب العربی للمعارف، ۲۰۱۵م.
۳. ابن أبی شیبہ، عبدالله، المصنّف في الأحادیث والآثار، تحقیق: کمال یوسف الحوت، ریاض: مكتبة الرشد، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
۴. ابن حزم الأندلسی، أبو محمد علی بن أحمد، المحلی، بیروت: دارالفکر، بی تا.
۵. بخاری، محمد، صحیح البخاری، تحقیق: محمد زهیر بن ناصر، بی جا: دارطوق النجاة، چاپ اول، ۱۴۲۲ق.
۶. ال برگن، پیتر، اسامة بن لادن، ترجمه: عباسقلی غفاری فرد، تهران: اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۹۰ش.
۷. بن باز، عبدالعزیز، مجموع فتاوی و مقالات متنوعه، عربستان: رئاسه اداره البحوث العملية و الافتاء، چاپ چهارم ۱۴۲۸ق.
۸. تی کلر، مایکل، نفت و خون پیامدهای وابستگی آمریکا به نفت، ترجمه: وحید موسوی، بی جا: نشر ساقی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ش.
۹. جمعی از نویسندگان، اصلاحات سیاسی در عربستان سعودی (تأثیر بحران عراق بر تحولات سیاسی عربستان سعودی)، ترجمه: محسن یوسفی، تهران: مؤسسه تحقیقات ابرار، چاپ اول، ۱۳۸۶ش.
۱۰. جمعی از نویسندگان، عقیده الطاعة و تبذیع المختلف السلفية الجامیة، بی جا: مرکزالمسبار للدراسات و البحوث، چاپ اول، ۲۰۱۲م.
۱۱. جوزیف أ. کیشیشیان، الخلافة في العربية السعودية، ترجمه: غاده حیدر، بی جا: دارالساقی، چاپ اول، ۲۰۰۲م.
۱۲. الخضر، عبدالعزیز، السعودية سيرة دولة و مجتمع قراءة فی تجربة ثلث قرن من التحولات الفكرية و السياسية و التنموية، بیروت: الشبكة العربية للابحاث و النشر، چاپ دوم، ۲۰۱۱م.
۱۳. زبیدی، عمر ابراهیم، الفسیفساء السعودية - الفكر الفلسفي والمذهبي والسياسي في المملكة العربية السعودية، بیروت: الدار العربية للموسوعات، چاپ اول، ۲۰۱۱م.
۱۴. سفرالحوالی، بن عبدالرحمن، الباطنية عبر التاريخ، سایت سفر الحوالی، لینک: <http://www.alhawali.com/main/2319-2.html?&search=true>

۱۵. سویدی، جمال سند، **السراب**، بی‌جا: بی‌نا، چاپ اول، ۲۰۱۵م.
۱۶. عراده، طالب محمود، **نظرات في الفرقة السرورية**، بی‌جا: بی‌نا، چاپ اول، ۱۹۹۸م-۱۴۱۸ق.
۱۷. عماد، عبدالغنی، **الحركات الاسلامية في الوطن العربي**، بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربية، چاپ اول ۲۰۱۳م.
۱۸. فرمانیان، مهدی، **جریان شناسی فکری- فرهنگی سلفی معاصر**، قم: انتشارات زمزم هدایت، چاپ اول، ۱۳۹۵ش.
۱۹. قحطانی، سعود عبدالله، **الصحوة الإسلامية السعودية**، بی‌جا: مكتبة دار الندوة الالكترونية، بی‌تا.
۲۰. کپل، ژیل، **پیامبر و فرعون (جنبش‌های نوین اسلامی در مصر)**، ترجمه: حمید احمدی، تهران: انتشارات کیهان، چاپ سوم، ۱۳۸۲ش.
۲۱. لاکروا، ستیفان، **زمن الصحو الحركات الإسلامية المعاصرة في السعودية**، ترجمه: عبدالحق الزموری، بیروت: الشبكة العربية للأبحاث و النشر، چاپ اول، ۲۰۱۲م.
۲۲. لیا، برونیار، **جمعیت اخوان المسلمین مصر**، ترجمه: عبدالله فرهی، بی‌جا: پژوهشکده تاریخ اسلام، چاپ اول، ۱۳۸۸ش.
۲۳. محمد، ابراهیم، **آشنایی با حرکت‌های اسلامی جهان اسلام اخوان المسلمین سوریه**، ترجمه: مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، تهران، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، ۱۳۹۰ش.
۲۴. مشوح، خالد عبدالله، **التيارات الدينية في السعودية، من سلفية إلى جهادية القاعدة و ما بينهما من تيارات**، ریاض: مرکز الدين و السياسة و للدراسات، چاپ دوم، ۲۰۱۲م.
۲۵. مضای الرشد، **عربستان سعودی و جریان‌های اسلامی جدید**، ترجمه: رضا نجف زاده، بی‌جا: پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات، چاپ اول، ۱۳۹۳ش.
۲۶. مضای الرشد، **مسألة الدولة السعودية أصوات الإسلامية من الجيل الجديد**، ترجمه: مشیلین جبور، بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا.
۲۷. موسی الحسینی، اسحاق، **اخوان المسلمین بزرگ‌ترین جنبش اسلامی معاصر**، ترجمه: سید هادی خسروشاهی، تهران: اطلاعات، چاپ دوم، ۱۳۷۷ش.
۲۸. مولی، سعود، **الجماعات الإسلامية والعنف: موسوعة الجهاد والجهاديين**، بی‌جا: مرکز المسبار للدراسات و البحوث، ۲۰۱۲م.
۲۹. یزدانی، عنایت الله، «بازتاب انقلاب اسلامی بر جنبش اخوان المسلمین سوریه» فصلنامه **مطالعات انقلاب اسلامی**، ش ۲۸، سال ۱۳۹۱ش.

30. <http://hajrcom.com>
31. <http://www.surour.net>
32. <http://www.alhawali.com/main>
33. <http://ida2at.com>
34. <http://almoslim.net>
35. <http://audio.islamweb.net>
36. <http://www.ahlalhdeeth.com>
37. <http://www.alhawali.com>
38. <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons>
39. <http://ilmway.com>
40. <http://www.islamist-movements.com>
41. <https://fa.wikipedia>
42. <http://www.alquds.co.uk/pdfarchives>
43. <https://www.ida2at.com>
44. <http://alarab.co.uk>
45. <http://www.leader.ir/fa>
46. <https://gadebate.un.org/en/66/iran-islamic-republic>

پژوهش‌نامه نقد وهابیت؛ سراج منیر ♦ سال ششم ♦ شماره ۲۴ ♦ زمستان ۱۳۹۵
صفحات: ۸۵-۱۰۳ ♦ تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۲/۲۳ ♦ تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۰۴/۱۰

بررسی شاخصه‌های مفهومی کفر و ایمان نزد سلفیان

مهدی زندی *

چکیده

احکام جهاد، ارتداد، تکفیر، هجرت، احکام ساب النبی ﷺ و ... قوانینی برای حفظ کیان شریعت اسلامی است. تکفیر در سه مقطع از تاریخ اسلام دچار تغییر و انحراف شد و از قانونی برای دفاع از کیان اسلام به قانونی علیه مسلمانان تبدیل شد. خوارج، ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب این سه دوره را ایجاد کردند. هر سه جریان، ظاهرگرا و حدیث‌گرا هستند که نشان از دوری از مبانی فقهی اجتهادی دارد. نوع برخورد سلفیان و فهم ادله اعم از آیات و روایات در فهم مفهوم کفر، باعث شده مفهوم متفاوتی به دست آید. این مفهوم جدید شاخصه‌هایی مانند جزئیت عمل در تعریف کفر، تأسیس مفهوم عمل نفسی، یکسان‌انگاری تمامی اقسام کفر، تأسیس ملازمه بین فسق و کفر، انصراف لفظ کفر در ادله به کفر شرعی و ... دارد. مفهوم جدید کفر، نوعی بدعت خطرناک است که مفهوم کفر را توسعه داده و روند تکفیر را روز به روز بیشتر ترویج می‌دهد. **کلیدواژه‌ها:** اسلام، ایمان، کفر، تکفیر، ظاهرگرایان، اهل حدیث، ظاهرگرایی سلفی.

* فارغ التحصیل مؤسسه دارالاعلام لمدرسة اهل البيت علیهم السلام.

مقدمه

اشتباه در فهم مفاهیم دینی و اشتباه در انطباق بر مصادیق آن می‌تواند باعث انحراف در دین شود. یکی از این مفاهیم، مفهوم کفر است. معیار کفر در تاریخ اسلام چند بار در فرایند فهم دینی دچار تحول و دگردیسی شده است و بر هر تغییری نتایج بسیار ملموس و مهمی مترتب شده است. از این رو درک این تحول مسئله‌ای مهم و ضروری به نظر می‌رسد. در صدر اسلام و بعد از وقایع ناراحت‌کننده جمل و صفین، انحراف در مفهوم کفر و مصادیق آن توسط خوارج و سپس مرجئه ایجاد شد.^۱ خوارج با داخل کردن عمل در معنی ایمان به تکفیر مسلمانان معصیت‌کار پرداختند. در مقابل و در واکنشی به افراط خوارج، مرجئه راه تفریط در پیش گرفتند. آن‌ها با صرف قلبی دانستن ایمان، آن را امری انتزاعی و بسیط دانسته، نقش ارتداد و نواقض ایمان را نادیده گرفتند.^۲

این تحول یک‌بار دیگر نیز اتفاق افتاد. تحول در برداشت مفهومی از واژه کفر این بار نیز پس از شکست سنگین و ناراحت‌کننده جامعه اسلامی از مغول‌ها در زبان ابن تیمیه منعکس شد.^۳ ابن تیمیه با اتکا به مبانی فکریش و با استناد به اجتهادات شخصی، مفهوم کفر را توسعه داد. تعریف او از کفر متفاوت از تعریف کفر نزد دیگر اندیشمندان در تاریخ اسلام است.^۴ این بدعت، بعدها در قرن یازدهم توسط محمد بن عبدالوهاب ادامه پیدا کرد.^۵ محمد بن عبدالوهاب و پیروان سلفی وی برای برقراری افکار خود به جهات دفاعی

۱. کتب تاریخی معتبر در اسلام مانند تاریخ طبری و ... اصل این واقعه را تبیین کرده‌اند. نک: ابن ابی العز، قاضی محمد، شرح العقيدة الطحاوية، ج ۲ ص ۴۳۲؛ قاضی ابی الصیغ، عیسی بن سهیل، ثلاثة وثائق فی محاولة الاهوا والبدع، ص ۳۳.

۲. مفید، محمد بن نعمان، أوائل المقالات فی المذاهب والمختارات، ص ۱۵.

۳. حضور او در همه وقایع مهم سیاسی و اجتماعی و دینی دمشق مشهود بود، چنانکه در سال (۷۰۱ ق/ ۱۳۰۲ م) جلی بودن نامه‌ای که یهودیان مدعی بودند، حضرت رسول ﷺ با آن نامه، یهودیان خیبر را از ادای جزیه معاف داشته است، ثابت کرد. ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، البدایة و النهایة، ج ۱۴، ص ۱۹؛ ویکی پدیا: «تاریخ سیاسی ابن تیمیه».

۴. مثلاً کسی که شراب می‌خورد و یا حاکمی که احکام اسلامی را اجرا نمی‌کند، اگر اعتقاد به استحلال و عدم وجوب اجرای احکام داشته باشد، نزد جمهور فقها کافر است؛ اما اگر تنها رعایت نمی‌کند و عدم التزام وی از روی اعتقاد نداشتن نیست. این یعنی کفر اصغر که در واقع همان فسق است. ابن تیمیه معتقد است کفر تنها به مفهوم کفر اکبر انصراف دارد. یعنی اصولاً در کفر به اعتقاد شخص کاری نداریم. «أن ابن تیمیه استقرأ لفظ الکفر فی الشریعة وتبین له أنها لا تصرف إلا إلى الأكبر دون الأصغر» نک: الریس بن ریس، عبدالعزیز، البرهان المنیر فی دحض شبهات أهل التکفیر والتفجیر، ج ۱، ص ۱۱.

۵. نک: ۱. کشف الشبهات، ۲. کتاب التوحید، ۳. اصول الإیمان، ۴. الأصول الستة، ۵. مفیدالمستفید فی الکفر تارک التوحید، ۶.